

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2010, Volume: 5, Number: 2, Article Number: 3C0039

SOCIAL SCIENCES

Received: June 2009

Accepted: March 2010

Series : 3C

ISSN : 1308-7444

© 2010 www.newwsa.com

İsmail Küçükaksoy

Dumlupınar University

kucukaksoy@dumlupinar.edu.tr

Kutahya-Turkey

DEREGÜLASYON, DIŞ TİCARET HADLERİ VE REFAH İLİŞKİLERİ

ÖZET

Deregülasyon, dış ticaretin serbestleşmesi anlamına gelen bir kavramdır. Dış ticarete kısıtlayıcı tedbirler kullanılmaması, 1995’de kurulan Dünya Ticaret Örgütü’nün de kuruluş amacıdır. Deregülasyon, Dış Ticaret Hadleri ve dolayısıyla refah üzerinde etkilere sebep olmaktadır. Ekonomi öğretisinde “refah” artırmak çabasının, önemli hatta neredeyse tek amaç olduğu söylenebilir. Ekonomi öğretisinde, özellikle bu öğretiye yeni başlayanların, söz konusu anılan kavramları iyi anlamaları ve bunları sentezleyerek, yapılan tüm uğraşın “refah” için olduğunu bilmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda, yapılan bu çalışmanın amacını, son on yıl içindeki deregülasyon, Dış Ticaret Hadleri ve refah ilişkilerinin araştırılması oluşturmuştur. Çalışma, seçilmiş Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye ekseninde yapılmıştır. Türkiye, AB’ye üyelik adaylığı sebebiyle, AB’ye yakın dönemde üye olan bazı ülkelerle karşılaştırılmıştır. Sonuçta, söz konusu yeni aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye’nin de, son on yılda, dış ticaret hadlerinin lehte değiştiği bulgusu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deregülasyon, Dış Ticaret Hadleri, Optimum Tarife, Refah, Avrupa Birliği

DEREGULATION, TERMS OF TRADE AND WELFARE RELATIONS

ABSTRACT

Deregulation is a concept which means the liberalization of foreign trade. That restrictive measures are not used in foreign trade is also business basis of the World Trade Organization (WTO) being a global organization founded in 1995. Deregulation causes effects on Terms of Trade and so on welfare. In economy doctrine, it can be said that the effort for increasing “welfare” is important and even only aim. In economy doctrine, especially new starters of this doctrine should well understand the given concepts in question and synthesize these and know that all efforts are for “welfare”. The basic effect on welfare is based on this. In this direction, the aim of this study composes the investigation of deregulation in the last ten years, Terms of Trade and welfare relations. The study was done in the axis of European Union countries and Turkey. Turkey, since it was member candidate of the EU, was compared to some countries becoming member of the EU in the close term. As a result, as in the given new candidate countries, it was got the finding that Turkey’s terms of trade developed positively in the last ten years.

Keywords: Deregulation, Terms of Trade, Optimum Tariff, Welfare, European Union

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Ekonomik ve siyasi doktrinin Merkantilizm olduğu dönemden beri, dış ticarete regülasyon tedbirleri uygulanmakta olup, bu uygulamalar, dış ticaretin yapılması engellediği gibi aynı zamanda ülkelerin refah düzeyinin artmasının önünde engel oluşturmaktadır. 1944'de Bretton Woods konferansında alınan kararların bir uzantısı olarak, aslında o yıllarda kurulması düşünülen fakat ancak faaliyetine başlaması 1995 yılında gerçekleşen Dünya Ticaret Örgütü-DTÖ (World Trade Organization-WTO), bu tarihten beri dış ticaretin deregülasyonu için çaba gösteren, küresel bir organizasyondur (WTO, 2010). Söz konusu konferans, uluslararası ticaretin kesintiye uğramasından sonra, o tarihten itibaren neler yapılabileceği, dış ticaretin nasıl sürdürüleceği ve asıl olarak neticede refahın yani satın alma gücünün nasıl artırılacağı üzerine yapılan çok taraflı görüşmeler niteliğindedir. Yapılan bütün çabalar refah içindir. Ekonomi öğretisinde de refah artırma çabası önemli bir amaçtır.

Dış ticarete deregülasyon, dış ticaretteki kısıtlayıcı (regülasyon) uygulamalara başvurulmaması anlamına gelen bir kavramdır. Gümrük tarifeleri ve tarife dışı araçlar olarak iki ana gruba ayrılabilen, dış ticaret politikası tedbirleri, regülasyon uygulamalarıdır. Dış ticaret politikalarına başvurulmaması ise, dış ticarete deregülasyon anlamına gelmektedir. Deregülasyon, ülkelerin dış ticaret hadleri, döviz kurları ve dış ticaret hacimleri üzerinde etkiler meydana getirerek bu yolla da refahı etkilemektedir. Dış ticaret hadleri, ihraç malları fiyat endeksinin, ithal malları fiyat endeksine oranını ifade eden bir kavramdır (Karlık, 2009:230). Başka bir ifadeyle uluslararası göreceli fiyatları ya da karşılaştırmalı fiyatları ifade eden dış ticaret hadlerinin değişmesi durumunda, ülkenin de satın alma gücünde değişiklikler meydana gelmektedir. Dış ticaret hadlerinin değişmesi yanında dış ticaret hacimlerinin de buna tepki olarak değişmesi söz konusudur. Doğaldır ki böyle bir durumda ülkenin döviz gelirleri ve refah üzerinde, dış dünyanın ülke ihraç mallarına olan talep esnekliği de önem taşımaktadır.

Deregülasyonun anlatılan faydalarına karşın, hemen hiçbir ülke dış ticarete pür deregülasyon uygulamamaktadır. Öyle ya da böyle dış ticaret politikası araçları kullanılmaktadır. Madem ülkeler dış ticaret politikaları (regülasyon) uygulamak eğilimindedirler, bu durumda, regülasyon uygulamaları içinde deregülasyona en yakın olanının "Optimum Tarife" uygulanması olduğu söylenebilir. "Optimum Tarife", dış ticaret hacmindeki daralmanın olumsuz etkilerine karşılık, ticaret hadlerindeki iyileşmeden doğan net refah artışlarını maksimum yapan bir gümrük tarifesidir (Seyidoğlu, 2009:168).

1990'lı yıllardan sonra, ülkelerin dış ticaret hadlerinde ve dış ticaret hacimlerinde, hem ülkelerin ekonomik entegrasyonlara dahil olmalarının hem de bahsedildiği üzere, Dünya Ticaret Örgütü'nün ülkeleri yönlendirmesinin etkilerine bağlı olarak, değişimler yaşanmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinin yaklaşık son on yıldaki dış ticaret hadleri, Avrupa Birliği dışındaki ülkelere kıyasla lehte değişmiştir. Ekonomik entegrasyona dahil olduğunda, dış ticarete deregülasyon gerçekleştiği içindir ki, entegrasyon dışındaki ülkelere kıyasla, dış ticaret hadlerinde lehte değişimler olmaktadır. Türkiye'nin de, 1996 yılında Avrupa Birliği ülkeleri ile Gümrük Birliği anlaşması yapmış bir ülke olması sebebiyle, yaklaşık son on yıllık dönemde dış ticaret hadlerinde lehte değişimler olmuştur. Ekonomik entegrasyonun bir aşaması olan Gümrük Birliği anlaşmasıyla, bölgesel bir deregülasyonun oluşması sağlanmıştır. Tekrar hatırlatmakta yarar vardır ki, ticaret hadlerinin lehte değişmesi her zaman refah artışına sebep olmayabilir. Dış ticaret hadlerindeki değişimi, dış ticaret hacmindeki değişim ile (ve dolayısıyla dış

dünyanın söz konusu ülke ihraç mallarına olan talep esnekliği ile karşılaştırılarak, refah üzerinde net etkiden (artış ya da azalış yönünde) bahsetmek mümkün olabilmektedir. Ekonomi öğretisinde, öğrenme sürecinde, refah üzerine odaklanılmasında ve öğrenilen kavramların refahın artırılmasını açıklamak için kullanılmasının gerektiği, refahın önemli bir amaç olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Çalışmada, bahsedilen konulardaki bilgiler incelenmekte, bulgular yorumlanmaktadır.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Çalışmanın önemi ve amacı şu cümlelerle ifade edilebilir. Dış ticarete deregülasyon, dış ticaretin serbestleştirilmesi anlamına gelen bir kavramdır. Deregülasyon, Dış Ticaret Hadleri ve dolayısıyla refah üzerinde etkilere sebep olmaktadır. Dış ticaret hadleri ise, ihraç malları fiyat endeksinin, ithal malları fiyat endeksine oranı olarak ifade edilen bir kavramdır. Ekonomi öğretisinde "refah" artırmak çabasının, önemli hatta neredeyse tek amaç olduğu söylenebilir. Ekonomi öğretisinde, özellikle bu öğretiye yeni başlayanların, söz konusu anılan kavramları iyi anlamaları ve bunları sentezleyerek, yapılan tüm uğraşın "refah" için olduğunu bilmeleri gerekmektedir. Çok sayıda kavram içinde bazen, kavram kargaşası da yaşanabilmekte, gerçek amaç olan refahı artırma amacı gözden uzak kalmaktadır. Bu sebeple deregülasyonun ve dış ticaret hadlerinin, yaklaşık son on yıldaki seyri, Dünya geneli, Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye eksenlerinde incelenmesi, refah kavramını etkileyen büyüklükler olması sebebiyle önem taşımaktadır. DTÖ-Dünya Ticaret Örgütü'nün (World Trade Organization-WTO), 1995'de faaliyetlerine başlamasıyla, deregülasyon hareketleri hız kazanmıştır. Bu yüzden çalışmada, yaklaşık son on yıldaki söz konusu ülkelerdeki, dış ticaret hadleri incelenmiştir. Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak yaklaşık son on yılda, acaba dış ticaret hadlerinde ve dış ticaret hacminde nasıl değişiklikler olmuştur? Çalışma bu amaca da hizmet etmektedir. Söz konusu incelenen dönemde, bahsedildiği üzere bir yandan DTÖ'nün faaliyetleri söz konusuysen, diğer yandan Türkiye'nin 1 Ocak 1996'da Avrupa Birliği ülkeleriyle Gümrük Birliği anlaşması yapmasının etkileri söz konusudur. Çalışma, bu etkilerin göz önüne serilmesi bakımından da önemlidir.

Çalışmanın hipotez/hipotezleri ise şu cümlelerle ifade edilebilir: Deregülasyon, hem dış ticaret hadlerini hem de dış ticaret hacimlerini etkilemektedir. Dış ticaret hadlerindeki değişimler, dış ticaret hacmine (ve dolayısıyla ihraç malları dış talep esnekliğine) bağlı olarak refahı etkilemektedir. Yaklaşık son on yıllık dönemde dış ticaretin deregülasyonu, Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye'de dış ticaret hadlerini lehte etkilemiştir. Yaklaşık son on yıllık dönemde, Avrupa Birliği ülkelerinin dış ticaret hadleri, Avrupa Birliği dışında kalan ülkelerin ticaret hadlerine göre lehte değişmiştir.

Çalışmanın yöntemi şu cümlelerle ifade edilebilir: Öncelikle, deregülasyon, dış ticaret hadleri, dış talep esneklikleri, döviz kurları, refah kavramları tanımlanarak, aralarındaki ilişkiler, bu konuyla ilgili hem teorik hem de yapılan çalışmalar yardımıyla araştırılmıştır. Bunun için, grafikler, şekiller ve tablolar oluşturulmuş, karşılaştırmalı tablolar ve grafikler analiz edilerek, hipotezler araştırılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. Son zamanlarda, ekonometrik modeller dışında, bu biçimde yöntemlerin kullanılarak hipotezlerin desteklenmesi yöntemi ağırlıkta olup, daha açıklayıcı ve anlaşılır sonuçların çıkmasını sağlanabilmektedir.

3. DEREGÜLASYON VE REFAH (DEREGULATION AND WELFARE)

3.1. Deregülasyon ve Regülasyon Karşılaştırmaları (Deregulation and Regulation Comparisons)

Dış ticarete deregülasyon kavramı, serbestleştirilmiş bir ticaret yapısını ifade ederken, regülasyon ise, dış ticaret politikası tedbirlerinin kullanılması yoluyla yapılan kısıtlamaları ifade etmekte kullanılan kavramlardır. Regülasyon tedbirlerinin refah üzerindeki etkilerini inceleyip, regülasyonun tersi anlama gelen deregülasyon durumunda refah üzerindeki ne gibi etkiler oluştuğunu açıklamak mümkün olabilecektir. Başka bir ifadeyle, kıyaslamayı her iki etkiyi tanıdıktan sonra yapmak, hem etkileri hem de ters etkileri açıklamak bakımından daha isabetli bir yaklaşım olabilecektir.

1970'den bu yana dünya ekonomisindeki uluslararası ticaretin payı yaklaşık olarak iki katına çıkmıştır. Ticaret sektörlerindeki bu büyüme, teknolojik ilerlemelerden, daha düşük nakliye maliyetlerinden ve daha liberal ticaret politikalarından ileri gelmektedir. Ticaretin gelişmesiyle (buna ekonominin globalleşmesi de denilebilir), dünya ekonomisinin doğasının değişmesi ve gelecek için de karmaşık bir ticaret yapısı süreci başlamıştır (Gwartney, v.d. 2003: 417). Küreselleşme hareketleri malların uluslararası dolaşımı yanında, faktör hareketlerinin de başlamasına neden olmuştur. Zaten bilindiği gibi, uluslararası iktisadın konusu, egemen ülkeler arasındaki ekonomik nitelik taşıyan her türlü ilgi, olay, ilişki ve gelişmelerin incelenmesidir (Seyidoğlu, 2007:2). Deregülasyon, ülkeler arasındaki söz konusu ilişkilerin serbestleştirilmesini ifade etmektedir. Dış ticaretin yapılabilmesi için, 1944'de toplanan Bretton Woods Konferansı'nda (Para ve Finans Konferansı) alınan karar gereği, ülkelerin dış ticaretlerini deregüle etmesi amacıyla bazı uluslararası organizasyonların kurulması kararlaştırılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, belli başlı sanayileşmiş ülkelere kurulan GATT (General Agreements Tariffs and Trade-Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması), yaklaşık elli yıl, çok taraflı tarifelerin düşürülmesinde ve kotaların yumuşatılmasında (ya da etkilerinin yok edilmesinde) merkezi rol oynamıştır. GATT üyelerinin ortalama tarife oranları, yaklaşık olarak 1947'deki %40 seviyesinden, 1998'de %5'in altındaki seviyelere düşürülmüştür. Ticari görüşmelerin en son turu (Uruguay Turu), 1993 yılı sonunda tamamlanarak, GATT'a yeni bir isim verilerek, Dünya Ticaret Örgütü (WTO-World Trade Organization) kuruldu. Bu organizasyonda 141 üye ülke bulunmakta olup, GATT üyesi ülkelere kalkınmış ülkeler, bu organizasyonun kurucu ülkeleridir (Gwartney, v.d. 2003: 417). 1947 yılında kurulan GATT, yerini, 1995 yılında faaliyete geçen Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ-WTO) bırakmıştır.

Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO), milletlerin arasındaki ticareti yönlendirme, kolaylaştırma rolü bulunan, küresel bir organizasyondur. DTÖ (WTO) anlaşması, dünya ticaretiyle meşgul olan ülkelerin büyük çoğunluğunun, görüşmeler sonunda onların parlamentolarınca da onaylanılarak, imza ettikleri bir sözleşmedir. DTÖ'nün amacı, mal ve hizmet üreticilerine yardım ederek, ihracatçılar ve ithalatçıların ticaretine rehberlik etmektir. DTÖ, 1986-1994 yılları arasında yapılan "Uruguay Turu Görüşmeleri" sonucunda faaliyetlerine başlamış olan (1 Ocak 1995), merkezi İsviçre'de (Cenevre) bulunan, 153 üyesi bulunan (28 Temmuz 2008 itibarıyla) bir organizasyondur (WTO, 2010). Bretton Woods Konferansı, savaş koşullarında sekteye uğrayan dış ticaretin ve dolayısıyla düşen refahın bundan sonra nasıl artırılacağına görüşüldüğü bir konferans olup, bundan dolayı konferansın ana teması, "refah ve dış ticaretin artırılması için yapılacaklar" dır. Bu amaç için üç organizasyonun kurulmasının fikri bu konferansta gelişmiştir. Bu uluslararası

organizasyonlar, Dünya Bankası (World Bank-WB), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO) dur. Yapılan tüm çabalar kuşkusuz refah (-ki dış ticaretin refah artırıcı etkisi vardır) içindir. Serbest ticaretin refah üzerindeki etkilerini anlayabilmek için, regülasyon tedbirleri anlamına gelen gerek gümrük tarifeleri gerekse tarife dışı araçları temsilen ithalat kotalarının etkilerini incelemekte yarar vardır.

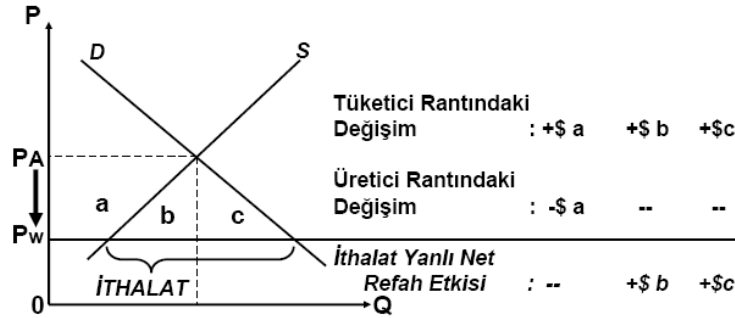
3.2. Deregülasyon ve Refah ilişkisi

(The Relationship Between Deregulation and Welfare)

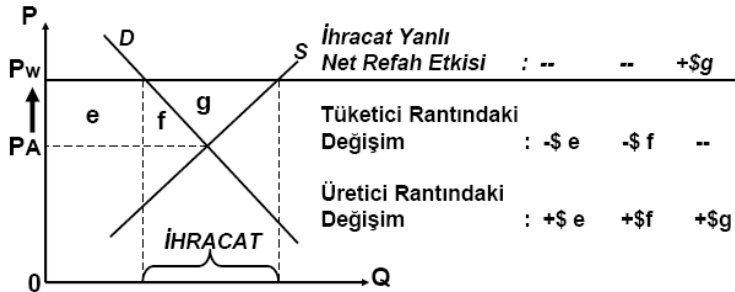
Deregülasyonun refah üzerindeki etkilerini incelemek için, Grafik 1'de, iki kısımlı bir gösterim yapılmıştır. Grafik 1'de birinci kısımda, ithalatın refah üzerindeki etkileri, ikinci kısımda ise, serbest dış ticaretin diğer bileşeni olan ihracatın refah etkileri analitik düzlemde resmedilmiştir.

Grafik 1. Dış ticaretin refah etkileri
(Graphic 1. Welfare effects of foreign trade)

Birinci Kısım: İthalatın Refah Üzerindeki Etkileri

İkinci Kısım: İhracatın Refah Üzerindeki Etkileri

Kaynak: Husted, S. and Melvin, M., (2004). International Economics, sixth edition, Addison Wesley Publishing, p.157-159'dan faydalanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

"Tüketici Rantı" ve "Üretici Rantı" kavramları, ekonomi politikası analizlerinde kullanılan araçlardandır. Bu kavramlar sayesinde, serbest ticaretin statik yararlarının bir kısmının açıklanabileceği örnekler göstermek mümkün olabilmektedir. Grafik 1'de, birinci kısımda, küçük bir ekonomideki (ki uluslararası ekonomi öğretisindeki büyük ülke ve küçük ülke gibi varsayımlar yapılmaktadır) uluslararası ticaretin rant etkilerini göstermektedir. Grafikteki "a" ile gösterilen bölgede üretici rantındaki azalma anlatılmak istenmektedir. Serbest ticaretin refah üzerindeki net etkisi, "b+c" alanının büyüklüğü kadar yükselmiştir. Grafiğin ikinci kısmında ise, ihracatın ekonomi üzerindeki refah etkisi gösterilmektedir. Bu kısımda, "e" ve "f" alanlarının toplamı kadar tüketici rantı kaybı oluşmasına rağmen, yüksek fiyat üretici rantını büyütmüş ve "e+f+g"

alanları toplamı kadar olmasını sağlamıştır. İhracatın net etkisi ise "g" alanı büyüklüğü kadardır. Özet olarak, uluslararası ticaretin yarattığı milli refah üzerindeki net etki, Grafik 1'deki "b+c" ve "g" toplamına eşit olup, "b+c+g" toplam alanı kadardır. Geometrik olarak, ülkedeki tüketicilerin, orijinden daha uzakta bulunan bir toplumsal farksızlık eğrisi üzerinde tüketim yapabilir hale gelmesi ve böylece refahın artması anlamına gelen bu durum, uluslararası ticaretin refah üzerindeki etkisini göz önüne sermektedir (Husted ve Melvin, 2004:159).

Tüketici Rantındaki Değişim	: -\$ e	-\$ f	--
Üretici Rantındaki Değişim	: +\$ e	+\$f	+\$g
<hr/>			
*İhracat Yanlı Net			
Refah Etkisi	: --	--	+\$g
Tüketici Rantındaki Değişim	: +\$ a	+\$ b	+\$c
Üretici Rantındaki Değişim	: -\$ a	--	--
<hr/>			
*İthalat Yanlı Net			
Refah Etkisi	: --	+\$ b	+\$c
**İhracat ve İthalattan			
kaynaklanan net etki	: +\$g	+\$ b	+\$c

(1)

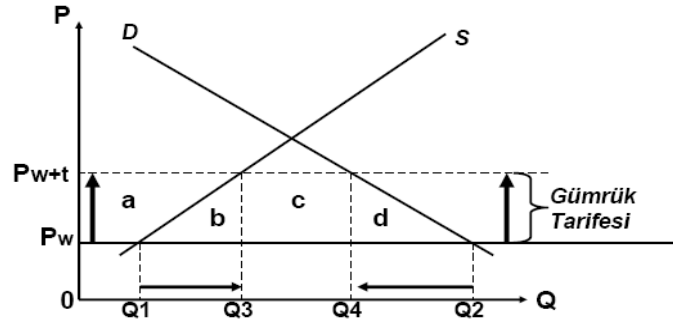
Grafik 1'deki birinci ve ikinci kısım özetlenerek, tüketici refahı, üretici refahı ve net refah etkileri hem ihracattan hem de ithalattan kaynaklanan etkiler bakımından yukarıdaki (1) numara ile gösterilen eşitlikler elde edilmiştir. Kuşkusuz buradaki fayda zarar analizi, tüketici yararı gözetilerek incelendiğinde daha amaca uygun ya da normatif olacaktır. Tüketicinin yararının gözetilmesi (tüketici rantını artıran, fiyat üzerinde düşüşe sebep olan, satın alma gücünü artıran etkiler), iktisatçılar için denektaş olmuştur. İktisatçıların eski bir sözü ona "bir kimse, tüketici üzerinde görülen etkiden çok, iş imkanları üzerinde görülen etkinin tartışmasını yapıyorsa, o kimse iktisatçı değil, politikasıdır" cümlesi tüketicinin yararının normatif bir kural olduğunu göz önüne sermektedir (Drucker, 1998:171).

3.2.1. Tarifeler ve Refah (Tariffs and Welfare)

Serbest ticaretin anlatılan bu etkilerini, şimdi de tersi bir durum olan, regülasyon tedbiri yani gümrük tarifesi ile açıklamak yoluyla, regülasyon anlamına gelen bu durumun etkilerine göz atmakta yarar vardır. Gümrük vergisi, ithal malının ülkeye girişi sırasında gümrük makamlarınca alınan (malın değeri ya da adedi üzerinden alınabileceği gibi farklı tekniklerde de alınabilir) bir vergi türüdür. Gümrük vergileri üç türde olabilir (Chacholiades, 1990:142). Bunların birincisi, Ad-valorem gümrük vergisi olup, ihracat ve ithalat mallarının değerinin sabit bir yüzdesi olarak alınmaktadır. İkincisi, spesifik vergi olup, ithalat ve ihracattan birim başına alınan parasal tutarın sabit olması şeklindeki bir vergi türüdür. Üçüncü olarak ise, bileşik gümrük tarifesi olarak isimlendirilen, hem advalorem hem de spesifik verginin ikisini de kapsayan vergi türüdür. Örneğin, bir otomobil ithalatından hem, otomobil başına 1000\$ ve aynı zamanda değer üzerinden de %1'lik vergi ödenmesi gerekiyorsa, bu vergi bileşik vergidir. Grafik 2'de, gümrük tarifesinin¹ ekonomik etkilerini resmedilmiştir.

¹ İthalatta çok çeşitli mal söz konusu olduğuna göre, her maldan alınan gümrük vergisi farklı olmaktadır. Dolayısıyla, farklı oranlar söz konusu olduğu için, gümrük vergilerinin liste biçiminde olması gerekmekte ve bunun içinde "Gümrük Tarifesi" kavramı kullanılmaktadır.

Grafik 2. Gümrük tarifesi'nin ekonomik etkileri
(Graphic 2. Economic effects of tariffs)

Kaynak: Husted, S. and Melvin, M., (2004). International Economics, sixth edition, Addison Wesley Publishing, p.160 ve Gwartney, J.D., Stroup, R.L., Sobel, R.S., Macpherson, D.A., (2003). Economics: Private&Public Choise, 10th edition, Thomsan-South-Western Pres Company, p.408, kaynaklarından yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tarifelerin refah maliyetlerine bakıldığında, Grafik 2'de, tüketicilerin ithal malına yüksek fiyat ödemek zorunda kalarak, tarifelerin yükünü üstlendiği gözlemlenmektedir. Bu da tüketici rantının azalmasının göstergesidir. Tüketici rantındaki kaybı görebilmek için, talep eğrisinin altında kalan alana bakmak gerekir ki, bu da iki fiyat düzeyi arasındaki ("Pw" ile "Pw+t") ölü (kayıp) bölgeye eşittir. Başka bir ifadeyle, grafikteki tüketici kaybı "\$a+\$b+\$c+\$d" toplamı kadardır. Yerli üreticiler ise tarifelerden dolayı, "\$a" karlılık alanı kadar kazançlı çıkmışlardır (Husted ve Melvin, 2004:161). Vergi ile fiyatın yükseltilmesi sonucunda, üretici, tüketici ve devletçe elde edilemeyen "ölü-kayıp" bölge "b" ve "d" üçgen alanlarının toplamına eşit olup, bu iki geometrik alanın toplamı toplumsal refah kaybını göstermektedir (Gwartney, vd. 2003:408).

Başkaca kayıplar ve kazançlara göz atıldığında, sonuçta hükümet yeni bir gelir kaynağı elde etmiş olmaktadır. Bahsedilen bu durum, hükümetin yararlanan tarafta olduğunu ve "\$c" alanı ise topladığı kazanç büyüklüğünü göstermektedir. Grafikte, hükümetin ithalatın her bir birimi için "\$t" kadar (ki "Pw+t" - "Pw" ifadesinden, "\$t" büyüklüğü elde edilmektedir) vergi topladığı görülmektedir. "c" geometrik alanı, ithalatın düzeyine bağlı olup, tarife koyulduğu zaman oluşmaktadır. Hükümet tarifeler sayesinde geliri yeniden dağıtmaktadır. Bu anlatılan durumda içsel bir gelir transferi gerçekleşmiş ve bu ise, ekonomide bir gelir kaybı yaratmamıştır. Bu noktada, ekonomide net gelir kaybı ya da gelir kazancından (ya da refahtan) bahsedebilmek için, tüm ekonomik birimlere yani üretici, tüketici ve devletin bir arada dikkate alınması, böylelikle bir kayıp/kazanç değerlendirmesi yapılması gerekmektedir. Net sonuç, tüketicilerin refah kaybı "\$(-a)+(-b)+(-c)+(-d)", yerli üreticilerin kazancı (ithal ikameci sektör) "+a" ve ülke hükümetinin kazancı "+c", alanlarının bir arada değerlendirilmesine bağlıdır. Sayılan kayıplar ve kazançlar alt alta toplanırsa, net sonuç ekonominin "\$b + d" kadar bir kaybının olduğunu gösterir. Aşağıda bu toplam daha basit biçimde gösterilmiştir (Husted ve Melvin, 2004:161).

Tüketici Rantındaki Değişim	: - \$ a	- \$ b	- \$ c	- \$ d	
Üretici Rantındaki Değişim	: + \$ a	--	--	--	
Devlet Gelirlerindeki Değişim:	--	--	+ \$ c	--	
Net Refah Etkisi	:	--	- \$ b	--	- \$ d

(2)

(2) numaralı eşitlikte kayıp negatif (-) olarak gösterilen bölgelerin bir refah düşüşüne sebep olacağı açıktır. Şimdi bu noktada, gümrük tarifesiyle fiyat "Pw" den "Pw+t" ye yükseltilmemiş olsaydı ne olacaktı sorusuna cevap vermek daha kolay olabilecektir. Bu durumu "Pw+t" fiyatının "Pw" ye düşürülmesi olarak düşünmek (ki bu durum deregülasyon anlamına gelir) gerekecektir. Kuşkusuz böyle bir durumda yukarıdaki Grafik 2'de ve eşitlikte gösterilen tüm geometrik alanlar kadar bir refah kazancı oluşacaktır. Bu alanlar toplamı "($\$a$)+($\b)+($\$c$)+($\d)" kadardır. İşte deregülasyonun refah üzerindeki net etkisini böylece görmek mümkün olmaktadır.

3.2.2. Kotalar ve Refah (Quotas and Welfare)

Tarifelerin yanında, kotalarında etkilerine göz atıldığında, yukarıdaki Grafik 2'deki "c" alanı "Kota Rantı" olarak düşünülmelidir. Malın ülkeye kotalı girmesi (Grafik 2'deki, Q3Q4 mesafesi kadar bir kota koyulması durumu), fiyatı "Pw" den yukarıya "Pw+t" seviyesine yükseltmektedir. O halde buy durumda yukarıdaki (2) numaralı eşitliklerde gösterilen, devlet gelirlerindeki değişim ise sıfır olacaktır. Eğer devlet, ithalat kotasını lisans belgeleri karşılığında ithalatçılara ihale usulüyle satarsa, yukarıdaki eşitlikte gösterilen bir durum ortaya çıkmakta ve "+ $\$c$ " kadar hükümet gelirlerinde değişim olmaktadır. Eğer ihracatçılar organize ve tek satıcı gibi davranıyorlarsa (monopol olma durumu) yukarıdaki net refah kaybına (net refah etkisi olarak eşitlikte gösterilen) "- $\$c$ " büyüklüğünü de eklemek gereklidir (Husted ve Melvin, 2004:185-188). Bahsedilen durumu, (3) numaralı eşitlikte izlemek mümkündür.

Tüketici Rantındaki Değişim	: - $\$ a$	- $\$ b$	- $\$ c$	- $\$ d$
Üretici Rantındaki Değişim	: + $\$ a$	--	--	--
Devlet Gelirlerindeki Değişim	: --	--	0	--
Net Refah Etkisi	: --	- $\$ b$	- $\$ c$	- $\$ d$

(3)

İthalat kotasıyla ilgili olarak, oluşan "Kıtlık Rantı" ya da "Kota Rantı" için üç farklı durum söz konusu olabilir. Birinci ve aynı zamanda normal koşullarda genellikle kotadan kaynaklanan rant ithalatçının cebine girerken, ikinci olarak eğer ihracatçılar organize olmuşlar ise (tek satıcı gibi davranıyorlarsa) fiyatı yüksek tutarak rantı elde ederlerken, üçüncü bir durum da devletin lisan belgelerini ihale usulüyle satmasıyla kotadan kaynaklanan rant devlet hazinesine gelir olarak girmiş olur (Seyidoğlu, 2009:187-188). Yukarıdaki eşitlikte de kayıp olarak gösterilen bölgelerin bir refah düşüşüne sebep olacağı açıktır. İthalata kota getirilerek, fiyat "Pw" den "Pw+t" ye yükseltilmemiş olsaydı ne olacaktı sorusuna cevap vermek için yine daha evel bahsedilen bir yöntemi kullanmak anlamayı kolaylaştırır. Bu durumu "Pw+t" fiyatının "Pw" ye düşürülmesi (Grafik 2'deki, Q3Q4 mesafesi kadar kotanın kaldırılması yoluyla) olarak düşünmek (ki bu durum deregülasyon anlamına gelir) gerekecektir. Kuşkusuz böyle bir durumda, Grafik 2'deki ve (3) numaralı eşitlikteki gösterilen tüm geometrik alanlar kadar bir refah kazancı oluşacaktır. Bu alanlar toplamı "($\$a$)+($\b)+($\$c$)+($\d)" kadardır. İşte deregülasyonun refah üzerindeki net etkisini böylece görmek mümkün olmaktadır.

Buraya kadar olan kısımda, gerek gümrük tarifelerinin gerekse tarife dışı araçların tümünü temsil ettiği varsayılabilir ithalat kotalarının refah üzerinde hem olumsuz hem de tersini düşünmek yoluyla olumlu etkileri incelenmiş oldu. Uluslararası ekonomi literatüründe dış ticaret politikası araçlarını, gümrük tarifeleri ve tarife dışı araçlar diye iki ana başlığa ayırarak incelemek gibi bir alışkanlık

bulunmaktadır. Burada da hem tarifelerin hem de tarife dışı araçları temsil eden ithalat kotalarının refah etkileri incelenmiştir. Deregülasyonun refah üzerindeki kazançları, az önce aktarıldığı gibi, grafikte gösterilen tüm geometrik alanların yani “(\$a)+(\$b)+(\$c)+(\$d)” değerine eşit olsa da, belli oranda makul bir gümrük vergisi koymak refah üzerinde çok da olumsuz sonuçlar doğurmayabilir. Her ekonomi için bu oran farklılık göstermektedir. “Optimum Tarife” kavramıyla tanımlanabilecek bu oranın refah üzerindeki etkilerini de incelemekte yarar vardır. Uygulamada, pür anlamda bir deregülasyon uygulamak neredeyse hiçbir ekonomi için mümkün olamamaktadır. Hükümetler dış ticaret politikası gibi önemli bir güçten yoksun olmak istememekte ve öyle ya da böyle dış ticarete müdahale etmektedirler. O halde optimum tarifeye başvurulmasının deregülasyonu bozan bir durum olmadığı söylenebilir. “Optimum Tarife”nin refah üzerindeki etkilerini açıklamadan önce, dış ticaret hadlerinin etkilerinin incelenmesinde fayda vardır. Bu yüzden optimum tarifelerin etkilerini, dördüncü bölümde (bundan sonraki bölüm) görmek mümkün olacaktır.

4. DIŞ TİCARET HADDİ VE REFAH İLİŞKİSİ (THE RELATIONSHIP BETWEEN TERMS OF TRADE AND WELFARE)

Ekonomi literatüründe çok sayıda dış ticaret haddi kavramı tanımlaması yapılmaktadır. En basit ve en çok kullanılan tanımıyla dış ticaret haddini, ihraç malları fiyat endeksinin, ithal malları fiyat endeksine oranı şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tip yapılan bir oranlamaya, “Net Değişim Ticaret Hadleri” denilmektedir. Aksi belirtilmedikçe, ticaret haddi denildiği zaman, bu kavram anlaşılır (Karluk, 2009:230). Söz konusu durum (4) numaralı eşitlikte gösterilmektedir.

$$\text{Dış Ticaret Haddi} = \frac{\text{İhraç Malları Fiyat Endeksi}}{\text{İthal Malları Fiyat Endeksi}} = \frac{P_x}{P_M} \quad (4)$$

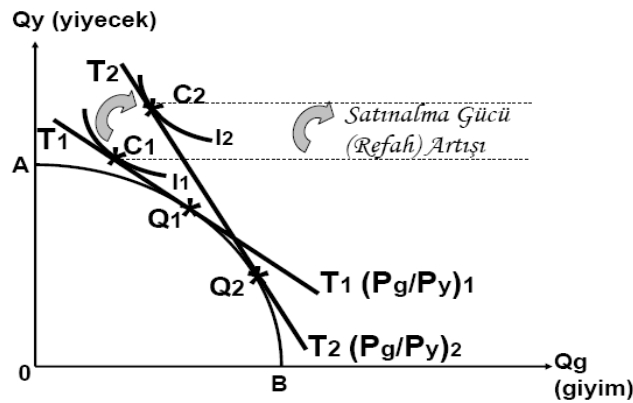
Ticaret hadlerindeki iyileşme ya da ilerleme, bir ekonomiye yerli üretiminden daha fazlasına harcama yapabilme olanağı vermekte, böylelikle dünya piyasalarında satın alma gücü de (refah) artmaktadır (Macdonald, 2008). Ticaret hadlerinin lehte değişmesi, ticaret maliyetlerinin düşmesine benzer bir iyileşmeye sebep olmakta, böylelikle ticaretteki liberalizasyonun (deregülasyon) görünen bir belirgin özelliği ortaya çıkmış olmaktadır (Copeland ve Taylor, 2004:70-71). Ticaret hadlerindeki iyileşme (lehte değişme), refah üzerinde açık bir artış meydana getirmektedir (Copeland ve Taylor, 2003:172). Ticaret hadlerinin refah üzerindeki etkileri, Grafik 3’de resmedilmiştir. Böylelikle bir Pareto Üstün koşulunun oluşup oluşmadığını incelemek mümkün olabilecektir.

Grafik 3’de, “AB” Üretim Olanakları Eğrisi ile “T1T1” Dış Ticaret Haddi doğrusu (Tüketim Olanakları Doğrusu), “Q1” noktasında birbirine teğetken, Dış Ticaret Haddi’ndeki bir lehte değişimin etkileri resmedilmiştir. Yeni dış ticaret hadlerinin T2T2” olması, (Pg/Py)2’nin (Pg/Py)1’den büyük olması ile mümkün olmuş, “(Pg/Py)2 > (Pg/Py)1” olması durumu da, Dış Ticaret Haddi doğrusunun dikleşmesini ve “Q2” noktasında “AB” Üretim Olanakları Eğrisi’ne teğet olmasını sağlamıştır. Yeni durumdaki ülke refahı için ise, toplumsal farksızlık paftasına ait “I1” ve “I2” farksızlık eğrilerinin konumları incelenmelidir. Grafik 3’de görüldüğü gibi, “I2” eğrisi “I1” eğrisine göre orijine daha uzak olup, üst bir toplumsal faydayı göstermekte, satınalma gücünün artışı ve “Pareto Üstün”² durumunu temsil

² Başka hiç kimsenin fayda düzeyini azaltmadan, en az bir kişinin fayda düzeyini artıran bir duruma, “Pareto Üstün” durumu denilmektedir (Türkay, 2004:312). Toplumsal refahın

etmektedir. Dolayısıyla toplumsal refah artmıştır. Kuşkusuz, "C2" deki satınalma gücü, "C1" deki satınalma gücünden daha yüksektir. Başka bir ifadeyle, yeni bir "Pareto Üstün" koşulu gerçekleşmiştir. Açık ekonomi koşullarında, incelediğimiz ülkenin dış ticaret haddindeki lehte bir değişim (ki ülke "Büyük Ülke" varsayımı yapılabilen bir ülke ise, dış ticaret haddini etkilemesi elindedir), ülkenin döviz gelirlerini de artırmıştır. Söz konusu ülke için, üretim "Q1" den "Q2" ye, tüketim ise "C1" den "C2" ye artmıştır. Unutulmamalıdır ki Grafik 3'de açık bir ekonomi resmedildiği için, kapalı ekonominin refah düzeyi, her iki refah düzeyinden ("C1" ve "C2" nin sebep olduğu refahtan) daha geridedir.

Grafik 3. Dış ticaret hadlerindeki lehte değişme ve refah artışı
(Graphic 3. Terms of trade in favor of the change and the increase
in welfare)

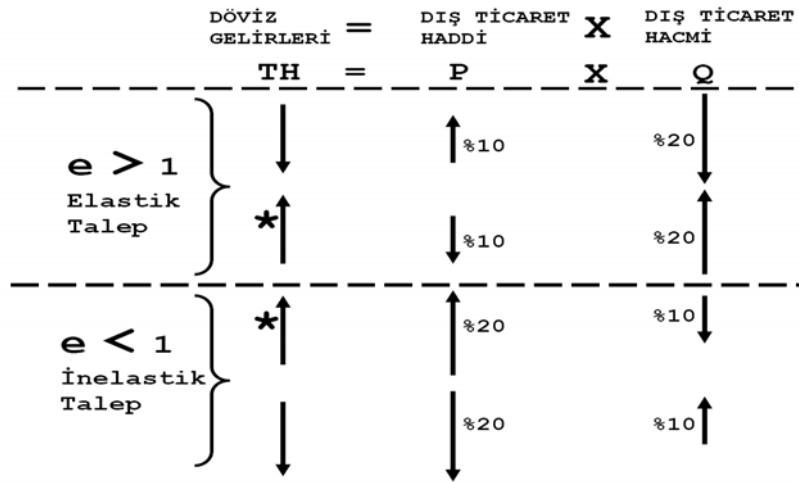
Kaynak: Krugman, P.R. and Obstfeld, M., (2000). International Economics: Theory and Policy, Fifth Edition, Addison Wesley Published, p.97'dan faydalanılarak hazırlanmıştır.

Dış ticaret hadlerindeki lehte değişmeler, anlatıldığı üzere refah üzerinde etkilere sebep olmaktadır. Fakat her zaman böyle bir düz mantıkla durumu açıklamak, bu kadar da basit olamamaktadır. Çünkü buradaki basitliği bozan diğer koşullar, söz konusu ülkenin büyük ülke olup olmaması, dolayısıyla dış dünyanın ülke mallarına olan talep esnekliği etkili olduğu gibi, bundan başka diğer etki de döviz kurudur. Dış ticaret hadleri döviz kurları üzerinde de etkilere sebep olmaktadır. Bilindiği gibi döviz kurundaki değişme (hem nominal hem reel kur değişimi) ülkenin dış ticaretinin dalgalandırmakta dolayısıyla refahını etkilemektedir. Reel döviz kuru ile ticaret hadleri arasında bir ilişki vardır. bu konuyla ilgili çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar, ticaret hadlerindeki yükselmenin, reel döviz kuru üzerinde yükseltici etkide bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ticaret hadlerinin reel döviz kuru üzerindeki etkisi, gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelerekinden daha fazladır (Dungey, 2004: 235). Döviz kuru rejimine bağlı olarak, ticaret hadlerinin, reel döviz kuru üzerindeki etkisi farklılık gösterebilmektedir (Broda, 2004:58)

İhracat sektöründeki firmalar için, onların ürettikleri malların fiyatlarındaki bir değişmeye karşın dış talebin ne kadar tepki verdiği yani talebin fiyat esnekliği önemli olup, ihracatçılar için dış ticaret planlamalarının yapılmasında ve onların fiyat ayarlamaları yapmalarında bu kavram oldukça etkilidir. Şayet dış talep esnekliğini biliyorlarsa, fiyattaki bir değişimin sebep olacağı küçük bir dış

artmasının ölçülmesinde de bu araçtan yararlanılmaktadır. Söz konusu analizli ekonomi literatürüne Vilfredo Pareto kazandırmıştır.

talep tepkisini hesaplayabilmeleri mümkün olmaktadır. Böylelikle, piyasa limitleri, rekabet, talep kaymaları hakkında fikir yürütebilmektedirler. Talebin fiyat esnekliğinin daha düşük olması durumunda, fiyatları daha düşük tutmak konusunda daha duyarlı davranmakta, böylelikle rekabet avantajı sağlamak ve karlarını artırmak istemektedirler. Bunun yanında, döviz kurlarındaki değişim de, söz konusu esnekliğe bağlı olarak, ihracat üzerinde etkilere sebep olmaktadır. Mili paranın değer kaybı, başlangıçta ihracat miktarını artırmakta ve talep esnekliğinin düşük olduğu durumda, ihracattaki artı da aşırı olmaktadır. Böylelikle döviz gelirleri de artmakta fakat bir süre sonra ise, ülkeye olan döviz girişinin artması sebebiyle, mili para değer kazanmaktadır (MacCoille, v.d., 2009:288). Döviz kurlarındaki değişim, dış ticaret hadlerindeki değişim benzer etkilere sebep olmaktadır. Döviz kuru ve dış ticaret hadleri arasındaki yakın ilişkiler ile talep esnekliği kavramı birlikte düşünüldüğünde, ülkenin döviz gelirleri ve dolayısıyla refah düzeyi hakkında konuşmak mümkün olabilecektir. Söz konusu durum ise, Şekil 1'de resmedilmiştir.

Şekil 1. Dış ticaret haddi, esneklik, döviz gelirleri ve refah ilişkileri

(Figure 1. Terms of trade, elasticity, foreign exchange income and welfare Relations)

Kaynak: Küçükaksoy, İ. (2008). "Basılmamış Ders Notları: Uluslararası İktisat Teorisi", Dumlupınar Üniversitesi: Kütahya, kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Firma teorisi (mikro iktisat) öğretilerinde, bir firmayı toplam hasılatını hesaplamak için kullanılan yöntemi (Toplam Hasılat "TH" = Fiyat "P" x Miktar "Q"), bir ülkenin uluslararası ekonomik faaliyetlerden dolayı dış dünyadan elde ettiği (ihracat sebebiyle) döviz gelirlerini hesaplamak için de kullanmak mümkündür. Şekil 1'den izlenebileceği gibi, "TH" ülkenin döviz gelirlerini, "P" Dış Ticaret Haddi'ni ve "Q" da dış ticaret hacmini göstermek üzere kullanılabilir. Dış Ticaret Haddi'ndeki lehte ya da aleyhte bir değişimin, ülkenin döviz gelirlerinde bir değişmeye sebep olup olmayacağı hakkında bir yargıda bulunabilmek için, Dış Ticaret Haddi ve dış ticaret hacmi etkilerinin kıyaslanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, yukarıdaki şekil yol gösterici olabilecektir. İhraç mallarına yönelik olarak dış dünyanın talep esnekliği biliniyorsa, döviz gelirlerini artırıcı yönde Dış Ticaret Hadlerinin nasıl değiştirilmesi gerektiği de şekilden izlenebilir. Şekil 1'de ok işaretleri yardımıyla yükselişler ve düşüşler göz önüne serilmiştir. Ülkenin döviz gelirlerinin artması, refah artışı anlamına geleceğine

göre, şekilde "TH" sütunundaki "*" ifadesi ile simgelenen durumlar, döviz gelirlerinin artmasını ifade etmektedir. Örneğin elastik talep durumunda (şekildeki kesikli çizginin üzerinde kalan bölge), dış ticaret haddindeki %10'luk bir aleyhte bozulma, buna dış ticaret hacminin %20'lik bir tepki vermesi anlamına gelebileceğinden, döviz gelirlerinde artış yaşanacaktır. Oysa inelastik talep durumunda (ihraç mallarına olan dış dünyanın talep esnek olmaması durumu-şekildeki kesikli çizginin üzerinde kalan bölge) ise, örneğin dış ticaret haddindeki %20'lik bir lehte değişme, dış ticaret hacminin buna ancak %10'luk azalış yönünde bir tepki vermesi anlamına geleceği için, döviz gelirleri yine artacaktır. Diğer alternatifler için de şekil 1'den yararlanılarak yorumlar yapmak mümkün olabilir. Kuşkusuz şekildeki "P" değeri ile Dış Ticaret Haddi, aynı kavramlar gibi düşünülmüştür. Başka bir ifadeyle, ithalat fiyatları sabitken, ihracat fiyatlarındaki bir düşme, Dış Ticaret Haddi'ni ülke aleyhine çevirecektir. Dolayısıyla, Dış Ticaret Haddi'nin aleyhte bozulması (değişmesi), ihracat fiyatlarının düşmesi ya da fiyat düşmesi, kavramlarını eş değer ifadeler gibi düşünmek gerekmektedir. Esneklik değerlerinin, bir malın ikame edilebilirlik derecesini yansıttığı da dikkate alındığında, bir malın ikamesi azaldıkça dış talep esnekliğinin 1'den küçük olacağı ve sıfıra yaklaşacağı, bir malın ikamesi arttıkça ise dış talep esnekliğinin 1'den büyük olacağı ve sonsuza yaklaşacağı söylenebilir. Buradan da hareketle, esneklik değeri sıfıra yaklaştıkça, ülkenin monopol gücü artmakta ve uluslararası ticarete o ülke için "Büyük Ülke" varsayımının yapılması gerekmektedir. Büyük ülke varsayımı yapıldığında ise, dış ticaret hadlerindeki bir lehte değişim o ülke için döviz gelirlerinin de artması anlamına gelmektedir.

Dış ticaret hadleri, döviz kuru, esneklikler, döviz gelirleri ve refah ilişkilerinin incelenmesinden sonra, daha önceki bölümün sonunda bahsedilen "Optimal Tarife"nin refah üzerindeki etkilerini incelemek mümkündür. Daha önce belirtildiği gibi, optimal tarife uygulanması, deregülasyonu bozan bir durum olarak algılanmamakta, böyle bir durum da refah üzerinde pozitif etkilere sebep olabilmektedir. Neredeyse hiçbir ülke için, pür deregülasyondan bahsetmek uygulamada mümkün görünmemektedir. Ülkeler dış ticaret politikalarına az ya da çok başvurumaktadırlar. Bu durumda "Optimal Tarife", regülasyon önlemleri içinde, deregülasyona en yakın uygulama olarak görünmektedir.

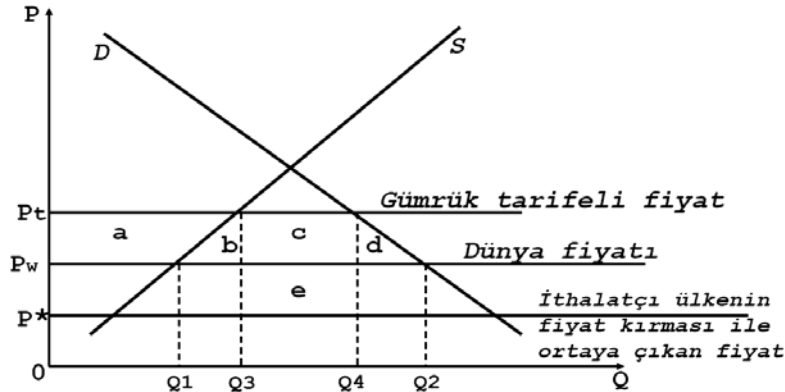
4.1. Optimum Tarife (Optimum Tariff)

"Optimum Tarife", dış ticaret hacmindeki daralmanın olumsuz etkilerine karşılık, ticaret hadlerindeki iyileşmeden doğan net refah artışlarını maksimum yapan bir gümrük tarifesidir (Seyidoğlu, 2009:168). Bir ülkenin, tarife koyduğu bir durumda bile refah düzeyini artırması olanaklı mıdır? Bu durumu incelemek için, ülkenin dünya piyasalarında söz sahibi olduğu bir ürün üretip sattığını ya da başka bir ifadeyle "Büyük Ülke" varsayımının geçerli olduğunu düşünelim. Bu durumda ülke, monopol gücünü kullanarak dış ticaret hadlerini lehte değiştirebilir. Tarifeyi koyan A ülkesinin pazardaki gücünün belirleyicisi ise, ülke içi arz ve talep eğrilerinin, yabancı ülkelerdeki konumları ile birlikte değerlendirildiklerindeki konumlarıdır. Başka bir ifadeyle, dış dünyanın elastik bir talebine karşın, içerideki arzın tıkanıklığa uğramadan sürdürülebilmesi etkilidir (Husted ve Melvin, 2004:168). Monopol gücündeki ülke, tarife koyduğunda, dış ticaret hadlerinde lehte bir değişme olmaktadır. Fakat öte yandan ise, dış talebin esnekliğine bağlı olarak, dış ticaret hacminde bir daralma da meydana gelir. Net refah etkisi, bu iki etkisin hangisinin daha ağır bastığına bağlı olarak değişir. Ülke bir "Optimum Tarife" belirleyerek, net refah etkisini pozitif yapabilir.

Optimum tarife koyulmasının ticaret hadlerini ülke lehine değiştirmesi ve toplumsal refahı olumlu etkilemesi için, karşı ülkenin de "misilleme" yapmamasına da bağlıdır. Böyle bir durumda bir "Gümrük Savaşı" başlayabilmektedir. 1930'lardaki dünya bunalımında, ülkeler karşılıklı gümrük misillemelerine başvurmuşlar, bu durum da tüm dünya ticaretinin daralmasına sebep olmuştur. Karşılıklı koruma önlemlerinin yükseltilmesi, "Ticaret ya da Tarife Savaşı" olarak isimlendirilmektedir (Husted ve Melvin, 2004:168).

Dış ticaret ve optimum tarife arasındaki ilişkiler Grafik 4'de resmedilmiştir.

Grafik 4. Dış ticaretin etkileri ve optimum tarife
(Graphic 4. Effects of foreign trade and the optimum tariff)

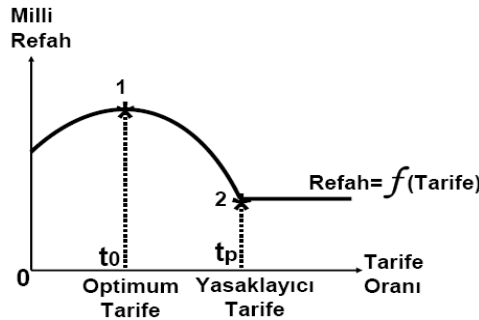
Kaynak: Jepma, C.J., Jager, H., Kamphuis, E., (1996). Introduction to International Economics, Addison Wesley Longman Publishing, p.127'den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Optimum tarife teorisinin hareket noktasını, ülkenin toplam refahını artırmaya çalışma çabası oluşturmaktadır. Düzenli olarak optimum tarifeye başvurulursa, ithalatçı ülkenin dış ticaret hadlerinde iyileşme (dış ticaret hadlerinin lehte değişmesi) görülür. Dış ticaret haddi, ihracat fiyatları ile ithalat fiyatları arasındaki oranın göstergesidir. Ticaret hadlerinde eğer bir iyileşme olursa, bu durum ülkenin milli gelirinin yükselmesi anlamına gelebilir. Lehte değişme durumu, ithalat fiyatlarındaki düşmenin, ihracat fiyatlarındaki düşüştene daha fazla olması durumunda da oluşabilmektedir. Belirtmek gerekir ki, ülke refahında değişim olabilmesi, diğer ülkelerin koruyucu politikalarında bir değişikliğe gitmemelerine de bağlı bulunmaktadır. Dış ticaret hadlerinin lehte değişmesi, ihracat fiyatlarında bir artışın meydana gelmesi şeklindeyse, ülkenin uluslararası piyasalardan alacağı ithal malının da değişmesi başka bir ifadeyle satın alma gücünün artması anlamına (diğer koşullar sabit olmak, örneğin ihracat miktarının azalmaması kaydıyla) gelecektir. İthalat fiyatlarındaki düşmeler yönünden de dış ticaret hadleri lehte değişmekte, bunun yanında az önce bahsedildiği üzere, ihracat fiyatlarında da artma olursa, ülke mevcut ihracatı sayesinde dış dünyadan daha fazla ithal malı satın alabilir hale gelebilmektedir. Şayet mantıklı bir optimum tarife uygulanabilirse, dış ticaret hadlerindeki iyileşme, pozitif refah etkilerinin toplanmasına neden olmaktadır. Dış ticaret hadlerinde meydana gelen değişimin derecesine bağlı olarak, ülkenin refahında iki tür etki meydana gelebilmektedir. Bunların birincisi, ihracatın yoğunluğu değişmekte, ikincisi ise ihracat sektörlerindeki ürünlerin değerinde bir değişim olmaktadır. Eğer koruyuculuk önlemleri, dış ticaret hadlerini iyileştirmek yoluyla ülkedeki refah düzeyi üzerinde yükseltici etkilere sahipse, ülkeler bu tür koruyuculuk önlemi

kullanmaktadır. Bu tür bir koruyuculuk önlemine (optimum tarife türünde) başvurmanın üç tür etkisi olduğunu söylemek mümkündür. 1* Bazı yerli üreticiler için üretim, üretmek artık daha karlı hale gelmiş, daha yüksek fiyatlar sayesinde karlılıkları artmıştır. Bu pozitif etkinin yansıması, üretici rantındaki artış yani Grafik 4'deki "a" bölgesi alanı kadardır. 2* Tüketiciler ülkedeki koruma uygulamasını gördükleri için, ürün onlara daha pahalı hale gelecek, satın almaktan vazgeçecekler ve böylelikle de daha fazla ödemenin önüne geçilmiş olacaktır. Koruyuculuğun burada bahsedilen negatif etkisinin yansıması, sonuç olarak Grafik 4'deki "a+b+c+d" alanları toplamı kadar bir tüketici rantındaki azalma olarak kendisini göstermektedir. 3* Hükümetin, ithalatın miktarı üzerinden aldığı tarifeye bağlı gelirler sebebiyle, vatandaşların vergilerini kesintiler olabilecek ya da yine vatandaşlar başka diğer olumlu yollar sayesinde bu durumdan yararlanacaklardır. Bu da pozitif bir koruyuculuk etkisi olup, refah üzerindeki bu pozitif etkinin büyüklüğü Grafik 4'deki "c" ve "e" alanı kadardır. Sonuç olarak burada sıralanan üç etkinin bir arada düzenlenmesiyle "e-(b+d)" alanlarının bir arada düşünülmesi ve böylelikle refah üzerindeki net etkilerinin değerlendirilmesi, koruyuculuğun net etkisi hakkında yorum yapılması gerekmektedir. Bütün bu değerlendirme yapıldığında, ülke açısından bakış açısını özetlemek mümkündür. Özetle, Grafik 4'den takip edilebilecek olan, Pozitif etkileri ("e" alanı) ve negatif etkileri ("b" + "d") değiştirmeyecek (-ki "e" alanı "b" + "d" alanından büyüktür) oranda küçük bir tarife koyulması durumunda, "e-(b+d)" ifadesinin net değeri pozitif olacaktır. O halde buradan hareketle, tarife düzeyindeki değişiklikten sonra "b" ve "d" alanlarında, "e" alanının boyutuna göre bir değişim olmuyorsa, bu durum, tarifeden dolayı toplumsal refah üzerinde pozitif bir net değişimin de maksimum olduğunun açıkça sezilmesi (Grafik 4'deki alan karşılaştırmaları yapılarak) görülebilmektedir. İşte bunu sağlayabilen tarifeye "Optimum Tarife" adı verilir (Jepma, v.d., 1996:124-127).

Sonuç olarak verilen bilgiler ekseninde, optimum tarifenin refah üzerindeki etkileri hakkında konuşmak mümkün olabilecektir. Optimum tarife koyulması daha önce de bahsedildiği üzere, regülasyon tedbirleri arasında, deregülasyona en yakın olanıdır. Optimum tarifenin refah üzerinde sebep olduğu etkiler, Grafik 5'de resmedilmiştir.

Grafik 5. Tarifeler ve refah ilişkisi
(Graphic 5. The relationship between tariffs and welfare)

Kaynak: Krugman, P.R. and Obstfeld, M., (2000). International Economics: Theory and Policy, Fifth Edition, Addison Wesley Published, p.224'dan faydalanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 5'de, gümrük tariflerinin refah üzerinde sebep olduğu etkiler resmedilmiştir. Deregülasyonun anlatılan yararları bir yana,

eğer dış ticaret politikaları kullanılarak, dış ticarete müdahale edilecekse (çeşitli gerekçelerle), bunun "Optimum Tarife" ile yapılmasının refah üzerindeki olası etkileri Grafik 5'de gözlenebilmektedir. "Büyük Ülke"nin davranışını sergileyen grafikte, optimum tarifeye "t0" kadar dış ticaret hadlerindeki lehte değişmeden kaynaklanan marjinal gelirler yükselerek, refah artmakta ve "1" seviyesinde maksimum olmaktadır. Bundan sonraki tarife artışları ise, optimum tarife koşulu geçildiği için refahı azaltmakta, "tp" tarife oranı ise adeta yasaklayıcı tarife anlamına gelmektedir. İthalatın durma noktasına gelmesi durumunda kuşkusuz refahta bu seviyeden sonra ("2" seviyesinden itibaren), tarifeye ve dolayısıyla dış ticaret hadlerine bağlı bir değişim olmayacaktır.

Optimum tarife uygulaması aynı zamanda, çokuluslu firmaların dampingli mal satışına karşı da bir tedbir olabilecektir. Ülkelerin dış ticareti kısıtlayıcı (regülasyon) tedbirleri arasında Anti-Damping Vergisi uygulamaları da bulunmakta ve bu da dış ticarete bir regülasyona yol açmaktadır. Damping, bir yabancı firmanın kendi iç piyasasından düşük ya da maliyetlerden düşük bir fiyatla mallarını satmak istemesidir. Damping uygulaması yasal bir uygulama olmayıp, eğer karşı ülkenin yerli sanayisi bu uygulamadan zarar görürse "Anti-Damping Vergisi" tarzında bir yasal korunma hakkı (iç pazarı tehdit eden saldırgan ticaret yapan ülkeye karşı uygulanabilecek bir tarife) verilmektedir. Bahsedilen Anti-Damping Vergisi korumasına son yıllarda başvurulmasında artışlar görülmektedir. ABD, son yıllarda çeşitli ülkelerden gelen mallara karşı, örneğin Arjantin'in tekstil üreticilerine, Kanada lastik imalatına, Brezilya'nın ve Kanada'nın çelik üreticilerine karşı bu önlemler kullanmaktadır. Damping artışları, yabancı üreticilerin belirli bir süre için (dönemsel) fiyat düşürmeleri anlamına gelmekte ve yerli firmalar pazardan silinerek, yabancı firmalar adeta monopoli (tekeli) konumuna gelerek, tüketiciyi sıkıştırması şeklinde, kullanılan bir yapıdadır. Bunun yanında, damping'in makul etkileri de bulunmaktadır. Damping sayesinde yabancı arz ediciler arasında, yüksek fiyatlı ürünlerde rekabete yaratılabilmektedir (Gwartney, v.d. 2003:412). Damping eğer yıkıcı damping şeklinde değilse (rakipleri piyasadan el çektirmek için yapılmıyorsa), ithalatçı ülkedeki tüketicilerin satın alma gücü (refahı) artmaktadır. Ülkeler çok sayıda kısıtlayıcı tedbirlere başvururlarsa, neredeyse ithal ikameci politikalar uygulamak yoluna gitmek durumunda kalmaktadırlar. Dış ticaretteki dinamizm, rekabet bundan zarar görmekte, dış ticaret karşılaştırmalı üstünlüklere göre şekillenememektedir. Kalkınmada ithal ikameci politikalar uygulamaktansa, dış ticaretin dinamik yararlarından faydalanmak için, ihracat yönelimli kalkınma politikalarının tercih edilmesi, refah üzerinde olumlu etkilere sebep olabilecektir.

Kalkınma literatüründe, özellikle 1950'lerden başlayarak, belli bir felsefeye dayanan iki yaklaşım bulunmaktadır. Her iki strateji de, çeşitli dönemlerde kendisine taraftar bulmuştur. 1960'lara kadar, ithal ikameci strateji baskın gelirken, 1970'li yılların başından 1980 ve 1990'lı yıllara kadar, özellikle de Dünya Bankası ekonomistleri tarafından, kalkınma modeli olarak "İhracat Teşvik Stratejisi" savunulmaya başlanmıştır. 1990'lara girilirken ise, üçüncü dünya ülkeleri ile kalkınmış ülkeler tarafından, "yeni" ve "stratejik" ticaret teorileri, neredeyse ithal ikameci stratejiye ve kolektif kendine güvenin egemen olduğu güçlülük prensibine dayalı kalkınma tartışmaları başlamıştır. Temelde bahsedilen iki stratejinin belirleyici ayırt edici özelliği olarak, bir takım tespitler yapmak mümkündür. İthal ikamesinin savunucuları, az gelişmiş ülkelerin ilk önce basit tüketim malları ithalatını, yerli üretim ile ikame edebileceklerini daha sonra ise, ikinci aşama olarak daha nitelikli ve

geniş ürün çeşitliliği (nihai mallarda) yapmak yoluyla, ithalatı ikame edebileceklerini ileri sürmektedirler. Bütün bunların arkasında, söz konusu ürünlerin ithalatında, kotaların ve yüksek tarifelerin koruyuculuk etkisi vardır. Uzun dönemde, ithal ikameci stratejinin savunucuları çok sayıda yarar sağlanacağını iddia etmektedirler. Bunlar, ülke içindeki sektörlerin çeşitliliğinin önemli yararlar getireceğini (dengeli büyüme); olabilecek en son aşamanın ise, ihracatın önceki duruma göre, dengeli büyüme sürecinden etkileneceğini; pozitif ölçek ekonomileri (özellikle dışsal ölçek ekonomileri), işgücü maliyetlerindeki düşüş sebebiyle, yurtiçi fiyatların düşmesine böylece de dünya fiyatlarının rekabetinden korunmuş olunacağı, yönünde yararlılardan oluşmaktadır. Diğer zıt görüş olan "ihracat teşvik stratejisinde" ise, imalat sektörü ve gerisindeki sektörün birlikte, ulusal pazarın dar ortamından kurtarılarak, dünya piyasalarına açılım sağlanacak, serbest ticaretin büyüme ve etkinlik üzerindeki yararlarının harekete geçirilebileceğini, savunulmaktadır. Böylece korumacılığın (ki ihracat teşviki de bir korumacılık türüdür) maliyetler üzerinde olumlu etkileri oluşacak, fiyat farklılaştırması sayesinde Güneydoğu Asya ülkelerindeki (Güney Kore, Singapur, Tayvan, Hong Kong v.b.) gibi olağanüstü başarılar sağlanabilecektir (Todaro ve Smith, 2000:498). Uygulamada, dünyada çeşitli ülkelere iki strateji de uygulama alanı bulmuştur. Gelişmekte olan ülkelere iki politikanın kullanım zamanına bağlı olarak etkinlik dereceleri farklıdır. Örneğin 1950 ve 1960'larda, özellikle Pakistan, Filipinler, Şili, Peru, Arjantin, Hindistan ve Bangladeş gibi, birçok Latin Amerika ülkeleri ile Asya ülkelerince, ithal ikamesi modeli tercih edilerek, iç piyasaya yönelik kalkınma yöntemi seçilmiştir. 1960'lı yılların sonunda, bazı Afrika ülkeleri (Nijerya, Etiyopya, Gana, Zambiya v.b.) ithal ikameci stratejiye başlamış, fakat Latin Amerika'da sadece birkaç küçük ülke ve Asya ülkeleri söz konusu politikaları yürütmeye devam etmişlerdir. 1970'lerin ortalarında, ihracat teşvik stratejisi, ülkelerin önem verdikleri bir favori strateji haline gelmeye başlamıştır. Bu tarihten sonraki taraftarları arasına Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong gibi öncü ülkelere sonra, Brezilya, Şili, Tayland ve Türkiye de eklendi. Zaten bu ülkelerin ihracat teşvik politikasını uygulaması, diğer politika olan ithal ikameci politikadan daha kolay olabiliyordu. Batı Asya ülkeleri içinde, bazı başarılı ülkelere başlangıçta biraz gerilim yaşansa da (ki bu ülkeler uzunca bir dönem ithal ikamesi politikalarını sürdürmüş ülkelerdi), serbest ticaretin bu ülkelere yanlış değerlendirilmesinin etkileri yerini dışa dönük politikalara bırakmıştır. Zira bu ülkeler, doğal olarak ve birbirleri peşi sıra hareket ederek ithal ikamesini tercih etmişler, oysa ihracat teşvik stratejisinin yararlarını ve serbest ticareti, ülkedeki ihracat sektörlerindeki girişimcilerin doğru algılaması gerekmişti. Dışa açılmaya dönük ihracat teşvik stratejisi ve iç piyasaya dönük ithal ikamesi stratejisi dört aşamalı bir kategoriden oluştuğu söylenilebilir. Bunlar (Todaro ve Smith, 2000:499); 1* ilk olarak dışa dönük politikalar (hammadde ihracatı ve tarımsal malların teşviki, 2* ikinci olarak dışa dönük politikalar (nihai mal ihracatının sağlanması), 3* ilk olarak içe dönük politikalar (ülkenin kendi kendine yetebileceği ana önemdeki tarımsal malların üretimi), 4* ikinci olarak içe dönük politikalar (ithal ikamesi sektörünün "yurtiçinde ithalata rakip mallar üreten yerli üretim sektörü" ülkenin kendi kendine yeterli nihai mal üretebilmesi), aşamalarıdır.

5. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE DIŞ TİCARET HADLERİ (EUROPEAN UNION AND TURKEY'S TERMS OF TRADE)

1990 sonrası küreselleşmenin hız kazanmasıyla dış ticaretin miktarı da değişmiştir. Bahsedildiği üzere, özellikle Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ-World Trade Organization-WTO) 1995 yılında faaliyetlerine başlamasını takip eden dönemde dış ticaretin deregülasyonunda da ilerlemeler olmuştur. Hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretindeki bu değişimin son on yıllık seyri incelenirse, dış ticaretin arttığı net olarak görülebilecektir. Dış ticaretin, daha önce bahsedildiği gibi refah üzerinde olumlu etkilerinin olmasının yanında, bu durum tersi yani refahta bahsedilen söz konusu artışın, dış ticareti de artırdığını söylemek mümkündür. Gelişmiş ülkelerle, yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret yoğunluklarının, son on yıldaki (2001-2009) yıllık durumlarının, kendinden önceki on yıl (1991-2000) ortalaması ile karşılaştırmalı olarak görülebilmesi için Tablo 1 oluşturulmuştur.

Tablo 1'de, gelişmiş ekonomilerin ihracat yüzdeleri incelendiğinde, son on yılda ihracatlarının ortalama olarak %2.4 oranında arttığı, ithalatlarının ise aynı yıllarda ortalama %2.1 oranında arttığı görülmektedir. Yükselen piyasalar³ (ki bu ülkeler içinde 1980 sonrasında AB ülkesi olan ülkeler de bulunmaktadır) ve gelişmekte olan ekonomiler son on yıl ortalaması ise %6.7 olmuştur. Tablo 1'deki ithalat yüzdeleri incelendiğinde ise, yine son on yılda gelişmiş ülkelerin ortalama olarak ithalat artışı %2.1 seviyesinde olurken, gelişmekte olan ülkeler ve yükselen piyasa ekonomilerinin son on yıl ortalaması %7.6 artış olarak gerçekleşmiştir. Tablo 1'deki, 2001-2009 arası her yıl için verilen değerlerden ziyade, sadece on yıllık dönem ortalamaları dahi buradaki gibi belli sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Burada aktarılan son on yıllık ihracat ve ithalat yüzdeleri birbiriyle kıyaslandığında önemli bir sonuç elde edilebilmektedir. Gelişmiş ekonomilerin ihracat artışının, ithalat artışından az da olsa büyük olduğu (%2.4 ve %2.1 arasındaki fark bu sonucu vermektedir) oysa, yükselen piyasa ekonomileri ile gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ise ihracat artışının, ithalat artışından daha geride olduğu (son on yılın ortalama ithalat artışı %6.7 ve ihracat artışı ise %7.6'dır) gözlenmektedir. 2009 yılına ait negatif göstergeler ise, dünya ekonomisinde söz konusu yıla yakın dönemdeki ekonomik durgunluktan kaynaklıdır. Dış ticaret hadleri yüzdelerine bakıldığında ise, yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmekte olan ülkeler için yıllık değerlerin istikrarlı olmadığını göz önüne sermektedir. Örneğin 2008 yılında %4.8 artmışken, 2009 yılında %-6.3 azalmıştır. Oysa gelişmiş ülkelerdeki değerler yıllar itibarıyla birbirine genellikle yakın değerler olarak izlenmektedir. Dolayısıyla refah düzeyi ve gelir dağılımı da söz konusu ülkelerdeki bu durumlar ile yakından ilişkilidir. Gelişmekte olan ülkeler ve yükselen piyasa ekonomilerinde dalgalı bir seyir söz konusuysa, gelişmiş ülkelere ise daha istikrarlı bir yapının olduğu söylenilebilir.

Tablo 1. Dünya ticaret yoğunluğu ve dış ticaret hadleri özeti-yıllık yüzde değişim

³ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin başta olmak üzere, İsrail, Kore, Çek Cumhuriyetleri, Macaristan, Polonya, Arjantin, Şili, Meksika, Malezya, Kolombiya, Tayland, Türkiye, Peru, Filipinler, Endonezya, Mısır, Güney Afrika, Fas, Pakistan gibi 23 ülke, yükselen piyasa ekonomileri olarak sıralanabilir. Yükselen piyasa ekonomilerinin detayı için, "Küçükaksoy, İ. (2009). Yükselen Piyasalarda Gelir Dağılımı Eşitsizliği ve Yoksulluk" isimli, çalışmanın kaynak kısmında verilen esere bakılabilir. Söz konusu sıralama da yazarın eserinden alıntıdır.

(Table 1. Summary of world trade volumes and terms of trade-annual percent change)

	1991- 2000	2001- 2010	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İhracat											
*Gelişmiş Ekonomiler	7.0	2.4	-0.4	2.4	3.4	9.1	6.1	8.6	6.3	1.9	-13.6
*Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte olan Ekonomiler	8.4	6.7	2.2	7.2	11.0	14.8	11.7	11.0	9.8	4.6	-7.2
İthalat											
*Gelişmiş Ekonomiler	7.0	2.1	-0.4	2.7	4.2	9.2	6.5	7.6	4.3	0.5	-13.7
*Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte olan Ekonomiler	7.1	7.6	2.8	6.4	10.3	15.9	12.2	12.4	13.8	9.4	-9.5
Dış Ticaret Hadleri											
*Gelişmiş Ekonomiler	-0.1	0.0	0.4	0.9	1.0	-0.2	-1.4	-1.1	0.3	-1.8	2.0
*Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte olan Ekonomiler	-0.3	1.3	-2.4	0.3	0.8	2.4	5.3	3.6	0.7	4.1	-6.3

Kaynak: International Monetary Fund-IMF (2009). World Economic and Financial Surveys: World Economic Outlook October 2009, p.184, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/pdf/text.pdf>, Erişim: 25/01/2010, kaynağından yararlanılarak, tarafımızca oluşturulmuştur.

Avrupa Birliği ve Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin karşılaştırılabilmesi için, öncelikle seçilmiş bazı AB ülkelerinin yaklaşık son on yıldaki dış ticaret hadlerini incelemek faydalı olacaktır. Ocak 2010 itibariyle Avrupa Birliği üye sayısı 27 olup (European Union-EU, 2010a), bu ülkeler, Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyetleri, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Yunanistan, dır. Türkiye ile dış ticaret ilişkileri en yoğun olması sebebiyle, dış ticaret hadleri indekslerine ulaşılabilen, AB ülkeleri arasından seçilmiş İrlanda, İsveç, Hollanda, Fransa, Finlandiya, İspanya, Danimarka, İngiltere, İtalya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Polonya gibi ülkelere ait dış ticaret hadleri, oluşturulan Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde, seçilmiş bazı AB ülkelerinin, 1998-2005 yılları arasındaki dış ticaret hadlerinin birbirine uzun dönemde yaklaştığı gözlenebilmektedir. Özellikle Yunanistan, İspanya ve Polonya'ya ait Tablo 2 değerleri incelendiğinde, bu ülkelerin dış ticaret hadlerindeki yıllar itibariyle volatilitenin yüksek olduğu görülmektedir. söz konusu ülkelerin Avrupa Birliğine giriş tarihlerine bakıldığında, Yunanistan 1981 (European Union-EU, 2010b), İspanya 1986 (European Union-EU, 2010c), Polonya 2004 (European Union-EU, 2010d) yıllarında söz konusu birliğe dahil olmuştur. 1996'dan sonra faaliyete geçen, dünya ticaretinin serbestleşmesi (deregülasyon) için kurulan, Dünya Ticaret Örgütü'nün etkileri bakımından da söz konusu yıllar önem taşımaktadır. Birlik üyesi ülkelerin dış ticaret hadlerindeki ve dolayısıyla refahlarındaki birbirine yaklaşma kuşkusuz arbitraj kuralı gereğidir. Yunanistan, İspanya ve Polonya'ya ait rakamlar Tablo 2'den incelendiğinde de arbitrajın ya da birliğe katılmanın olumlu etkileri gözlenebilmektedir. Polonya ekonomisi için kaydedilen dış ticaret hadleri rakamları, 2000 sonrası yıllarda ve özellikle de 2004 yılında (ki bu yılda endeks 459'dur) yüksek olup, mutlaka bu kriter AB'ye giriş sürecindeki iyimser havanın ve hemen giriş yılındaki söz konusu ülkenin dış ticaret kazançlarını yansıtmaktadır. Uluslararası ekonomi literatüründe, "Küçük Ülke Avantajı-Önemsiz Olmanın Önemi" ismi

verilen ve uluslararası ticaretin, büyük ülkenin iç fiyatlarına yakın bir fiyattan gerçekleşmesinin, küçük ülkenin dış ticaret hadlerini lehte etkilemesi durumunun (Seyidoğlu, 2009:62), Polonya için gerçekleşmiş olduğu söylenilebilir.

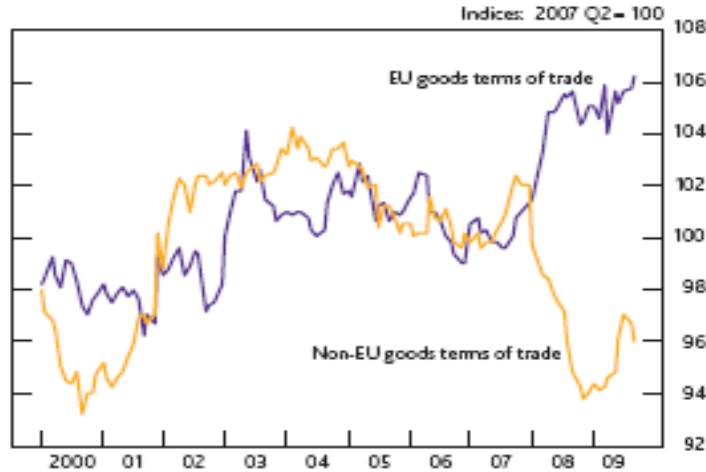
Tablo 2. Seçilmiş bazı AB ülkelerindeki dış ticaret hadleri 1998-2005
(Table 2. Terms of trade in selected EU countries 1998-2005)

Ülkeler	1998, 1980=100	1999, 1980=100	2000, 1980=100	2001, 1980=100	2002, 1980=100	2004, 1980=100	2004-2005, 2000=100
İrlanda	98	96	102	96	99	94	99
İsveç	111	110	94	103	110	98	90
Hollanda	-	102	96	105	103	99	100
Fransa	118	116	-	-	-	-	111
Finlandiya	115	116	91	107	117	99	86
İspanya	126	126	84	123	132	121	102
Danimarka	110	-	90	-	110	110	104
İngiltere	100	101	100	100	99	99	105
İtalya	134	132	82	125	126	132	101
Almanya	111	112	96	106	117	112	101
Yunanistan	101	72	133	76	71	79	95
Macaristan	-	102	117	85	89	84	97
Polonya	115	285	36	285	317	459	107

Kaynak: United Nation Development Programme (UNDP), Human Development Report (HDR) 2001:186-189, (HDR) 2002:198-201, (HDR) 2003:286-289, (HDR) 2004:192-195, (HDR) 2005:274-277, (HDR) 2006:339-342, (HDR) 2007-2008:285-288, gibi kaynaklardan yararlanılarak, tarafımızca oluşturulmuştur.

Burada anılan söz konusu üç ülke, Türkiye'ye benzer özellikler taşıyan ülkeler olup, çalışmada özellikle üzerinde durulması da bu sebeptendir. Türkiye'nin 1 Ocak 1996 tarihinde AB ülkeleri ile Gümrük Birliği anlaşmasının yürürlüğe konulması ile Ortaklık ilişkilerinde (AB gibi bir ortak pazara geçiş sürecinde) Ankara Anlaşması'nın 5. Maddesi uyarınca son döneme geçilmiştir. Gümrük Birliği, taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırılmasının yanında, birlik dışındaki ülkelere karşı ise, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon şekli olarak tanımlanmaktadır. Gümrük Birliği kapsamında malların hiç bir engellemeyle karşılaşmadan serbest dolaşımı esastır (DTM, 2010). AB gibi bir ortak pazara dahil olan ülkelerde, arbitraj kuralı gereği, fiyatlar birbirine yaklaşmakta, söz konusu entegrasyona dahil olan ülkelerin de dış ticaret hadleri, AB ortalamasına yaklaşmaktadır. Arbitraj, bir emtiayı ya da ticari değerdeki bir kıymeti ucuz olan pazardan alıp, pahalı olan pazarda satma işlemidir (Ruffin ve Gregory, 2001:285). AB ülkesi olma yolundaki ülkelerde dahi, rasyonel bekleyişlerin olumluya dönmesi süreci başlayacağı için dış ticaret hadlerinin de bundan olumlu (lehte) etkilenmesi olasıdır. Zira 2007 yılından sonra, AB ülkelerinin dış ticaret hadleri ile AB dışında kalan ülkeler arasındaki dış ticaret hadleri kıyaslandığında, dış ticaret hadlerinin AB ülkeleri lehine değiştiği, Grafik 6'da izlenebilir.

Grafik 6. AB ülkelerinin ve AB dışındaki ülkelerin dış ticaret hadleri
(Graphic 6. Terms of trade with EU and non-EU countries)

(a) Excluding oil.

Kaynak: MacCoille, C., Mayhew, K., Turnbull, K., (2009). "Accounting for the stability of the UK terms of trade", Research and analysis, Quarterly Bulletin 2009 Q4, p.291.

Grafik 6'da, 2000 yılı ile 2009 yılının sonuna kadar olan süreçte, AB ülkeleri ile AB dışında kalan ülkelerin dış ticaret hadlerindeki seyir resmedilmiştir. Yaklaşık on yıllık dönemin başlarında her ne kadar AB ülkeleri ile AB dışındaki ülkelerin dış ticaret hadleri birbirine çoğunlukla yakın olsa da, 2007 yılından sonra AB ülkelerinin dış ticaret hadleri lehte değişmiş, 2009 yılında grafikte kullanılan baz yılına göre (2007 yılı ikinci çeyreği) AB ile AB dışı ülkeler arasındaki ticaret hadleri %12 farklılık (Grafik 6'daki 106 ve 94 farklarından bu sonuç elde edilmiştir) sergilemiştir. 1950'li yıllarda Singer ve Prebisch tarafından ileri sürülen bir tez olan, uzun dönemde sanayi malları ile tarımsal mallar arasındaki ticaret hadlerinin, tarımsal mallar aleyhine döndüğünü savunan görüşün⁴, adeta AB ülkeleri ile AB dışı ülkeler arasında kendini göstermekte olduğu söylenebilir. Zira, AB ülkeleri önemli miktarda sanayi malı ihraç eden ülkelerdir.

Buraya kadar olan kısımda, önce Dünya sonra ise AB ve AB dışında kalan ülkelerin dış ticaret hadleri hakkında analiz yapılmıştır. Şimdi ise, benzer bir analizi Türkiye için yapmak gerekirse, Türkiye ekonomisinin yaklaşık son on yıldaki dış ticaret hacmi ve dış ticaret hadlerinin göz önüne serilebilmesi için oluşturulan Tablo 3'ü incelemek faydalı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, refah, dış ticaret hacmi ve dış ticaret haddi büyüklüklerinden etkilenmektedir (-ki daha önce, Şekil 1'de bu durum analiz edilmişti).

Tablo 3. Türkiye'nin dış ticaret hadleri, ithalat ve ihracat miktar endeksleri 1995-2008

⁴Bu konu ile ilgili çalışmalar ilk olarak, Hans Singer ve Raul Prebisch tarafından yapılmıştır. Çalışmalarının detayı için, çalışmanın kaynak kısmında verilen, söz konusu iktisatçıların eserlerine bakılabilir.

(Table 3. Turkey's terms of trade, import and export volume indices
1995-2008)

Yıllar	Dış Ticaret Haddi	İthalat	İhracat
1995	96,4	43,2	37,8
1996	109,3	55,9	41,4
1997	114,0	69,1	47,0
1998	114,1	67,3	51,5
1999	112,6	66,6	53,1
2000	103,0	88,3	59,1
2001	100,7	66,4	72,3
2002	100,1	80,2	83,7
2003	100,0	100,0	100,0
2004	101,0	121,7	114,3
2005	99,7	136,1	126,2
2006	95,2	147,7	141,3
2007	98,1	166,6	157,0
2008	94,4	164,1	166,7

*2003=100

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK, (2010a) ve Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK, (2010b) kaynaklarından yararlanılarak, tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3'den, hem Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulduğu hem de Türkiye'nin Gümrük Birliği entegrasyonuna dahil olduğu (1 Ocak 1996) dönemi takip eden yıllara ait dış ticaret hacimleri (ithalat ve ihracat miktar endeksleri cinsinden) ve dış ticaret hadleri izlenebilmektedir. Söz konusu endeksler 2003 yılı baz alınarak oluşturulmuş olup, dış ticaret hadleri incelendiğinde, 1995-2000 yılları arasında, deregülasyonun olumlu etkilerinden dolayı, dış ticaret haddinin lehte değiştiği, 2001-2004 yılları arasında dış ticaret haddinde fazlaca bir değişme yaşanmadığı, 2004 yılından sonra ise, 2004-2008 yıllarında dış ticaret haddinin aleyhte değiştiği gözlenmektedir. 2008 yılında dış ticaret haddi, baz yılına göre (*2003=100) yaklaşık %6 aleyhte bozulmuş olduğu söylenebilir. Yıllar itibariyle, ithalat miktar endeksi incelendiğinde ise, 1995-2008 yılları arasında sürekli bir artış göze çarpmaktadır. İthalat miktarındaki artışı ve bazı yıllardaki özellikle yüksek artışı, döviz kurunun artması ile açıklamak mümkün olabileceği gibi, 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinin sebep olduğu kur artışları ile de açıklamak mümkündür. 2008'de, baz yılına göre ithalattaki miktar artışı yaklaşık %64 seviyesindedir. Yıllar itibariyle, Tablo 3'deki ihracat miktar endeksi sütunu incelendiğinde ise, 2001 yılına kadar her yıl, ihracat miktar endeksinin sürekli olarak, ithalat miktar endeksi gerisinde kaldığı gözlenmektedir. Ancak 2001 yılından sonra, ihracat miktar endeksinin, ithalat miktar endeksiyle neredeyse başa baş hareket ettiği söylenilebilir. Kuşkusuz ihracat miktarındaki bu yıllardaki artışı, yine Türkiye ekonomisinin 2001 yılındaki ekonomik kriz yaşaması, krizin hem sebebi hem de sonucu olarak kur yükselişlerinin ihracatı artırması ile ve aynı zamanda deregülasyondaki ilerleme ile açıklamak mümkündür. Yukarıdaki Tablo 3 ile birlikte Tablo 2, birlikte değerlendirildiğinde, günümüze değin yaklaşık on yıllık dönemde deregülasyon çalışmalarına bağlı olarak (ekonomik entegrasyonlar ve Dünya Ticaret Örgütü'nün yaptığı çalışmalar) AB ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaret hadlerinde gerilemeler görülmüş, dış ticaret hacimleri artmıştır. Bu iki etki ağırlıkları bakımından incelendiğinde, dış ticaret hacimlerindeki artışın aşırı yüksek oluşu, Türkiye ekonomisinin dış ticaret miktar endekslerini göz önüne seren Tablo 3'den rahatlıkla görülmektedir. Son on üç yılda dış ticaret

miktar endeksleri, 1995'den 2008'e gelindiğinde yaklaşık olarak %350-400 oranında artmıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere, dış ticaretin refah artışı etkisi üzerinde konuşabilmek için, dış ticaret hacmi etkisinin, dış ticaret haddi etkisinden büyük olması koşulu gereklidir. O halde buradan hareketle, hem AB hem Türkiye'de bahsedilen dönem içinde, dış ticaretten kaynaklı olarak refah artışının yaşandığı söylenilebilir. Deregülasyon çalışmaları, hem dış ticaret hadleri hem de refah üzerinde bahsedilen etkilere sebep olmuştur.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER (RESULT AND RECOMMENDATIONS)

Ülkeler Merkantilist doktrinin egemen olduğu dönemden başlayarak, dış ticarete regülasyon uygulamalarına başvurmaktadırlar. Bu uygulamalara başvurulma sıklığı ülkeden ülkeye değişmektedir. Dış ticaret politikası kavramı da zaten, devletin dış ticarete müdahale önlemlerini anlatmakta kullanılan bir kavramdır. 1995 yılında faaliyetlerine başlayan Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO), regülasyon önlemlerine başvurulmamasını sağlamak için uğraş veren bir global organizasyondur. Dış ticarete deregülasyon yani serbestleşme için çalışan bu organizasyon, ülkeler arasındaki dış ticaretin önündeki kısıtlamaları kaldırmak ve dolayısıyla ülke halklarının refahının (satın alma gücü) yükselmesini sağlamak amacına da hizmet etmektedir. Dış ticaretin refah üzerinde artırıcı etkileri bulunmaktadır. Gerek gümrük tarifelerini gerekse tarife dışı araçları kullanmak, dış ticarete getirilen kısıtlamalardır. Gümrük tarifelerine başvurulması durumunda ve tarife dışı araçlardan biri olan ve bu araçların tümünü temsil ettiği varsayılabilir olan kotalara başvurulması durumunda, ülke refahı azalmaktadır. O halde deregülasyon yönündeki her uygulama da refahı artırmaktadır.

Dış ticaret hadleri de refah üzerinde etkilere sebep olmaktadır. Dış ticaret hadlerinin ülke lehine değişmesi, genellikle refah artırıcı etkiye sebep olmaktadır. Dış ticaret hadlerindeki değişim, söz konusu ülkenin dış ticarete söz sahibi olma durumuna (Büyük Ülke ya da Küçük Ülke varsayımlarına) göre ve yine benzer anlama gelmek üzere, dış dünyanın söz konusu ülkenin mallarına olan dış talep esnekliğine bağlı olarak, refah üzerinde etkiler meydana getirmektedir. Ayrıca dış ticaret hadlerindeki değişim, döviz kurunu da etkilemektedir. Dış ticaret hadlerindeki aleyhte değişim, yabancıların söz konusu ülke mallarını ucuz bulması anlamına geleceği için, şayet dış talep inelastikse, dış ticaret hacmi ihracat yönünde artacak ve döviz gelirleri de artacaktır. Böyle bir durumda, ülke refahı da artacaktır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün faaliyete geçtiği dönemden sonra gerçekleşen deregülasyon sonucunda, son on yıllık dönem incelendiğinde, ülkelerin dış ticaret hacimlerinde, dış ticaret hadlerinde (ve dolayısıyla refah düzeylerinde) değişimler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son on yılda dünya ekonomileri arasında, gelişmiş ekonomilerin ihracat artışının, ithalat artışından az da olsa büyük olduğu, oysa, yükselen piyasa ekonomileri ile gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ise ihracat artışının, ithalat artışından daha geride olduğu görülmüştür. Bu dönemde, gelişmekte olan ülkeler ve yükselen piyasa ekonomilerindeki dış ticaret hadlerinde, dalgalı bir seyir söz konusuysa, gelişmiş ülkelerde ise daha istikrarlı bir yapının olduğu söylenilebilir. Dünya ekonomilerinin geneli ile ilgili yapılan bu tespitlerden sonra, Avrupa Birliği ülkeleri ve AB dışında kalan ülkelerin dış ticaret hadlerinin incelenmesinden bazı sonuçlar elde edilmiştir. Seçilmiş Avrupa Birliği ülkelerindeki ticaret hadleri incelendiğinde, son on yılda, arbitraj kuralı gereği dış ticaret

hadlerinin ülkelerde birbirine yaklaştığı gözlemlenmiştir. Bu durum, ortak pazara gibi bir entegrasyona dahil olan ülkelerdeki fiyatların, arbitraj kuralı gereği birbirine yaklaşmasını doğrulamaktadır. Avrupa Birliğine katılan ülkelerin yanında, aday ülkelerde bile olumlu rasyonel beklentilerin yaşanmaya başlaması, dış ticaret hadlerini söz konusu aday ülkelerin lehine değiştirebilmektedir. Bahsedilen durum, 1 Ocak 1996'da Avrupa Birliği ülkeleriyle Gümrük Birliği anlaşması yapan ve AB'ye aday olan Türkiye için de söz konusu olabilmektedir. Türkiye'nin yaklaşık son on yıllık dönemdeki dış ticaret hadleri incelendiğinde, Gümrük Birliği'ne girişi takip eden yıllarda dış ticaret hadlerinde lehte değişimler tespit edilmiş (deregülasyona bağlı olarak), fakat dış ticaretin bileşenlerinden ihracat üzerinde, ithalatla kıyaslandığında aşırı artışlar görülmüştür. 2000'li yıllardan sonra ise, Türkiye ekonomisinin yaşadığı ekonomik krizlerin etkisinden dolayı olabileceği tahmin edilen, dış ticaret hadlerinde az da olsa aleyhte bozulmalar gözlemlenmiştir. Aynı yıllardaki dış ticaretin bileşenlerinde (ithalat ve ihracat) artışlar gözlenmiştir. Çalışmada bahsedildiği üzere, döviz kurlarındaki değişim dış ticaret hadlerini de etkilemektedir. Dolayısıyla kriz dönemlerinde döviz kurunun yükselmesinin, milli paranın değer kaybı ve dış ticaret hadlerinde aleyhte bozulma etkilerine sebep olduğu, bu durumun ise ihracatı artırdığını söylemek mümkündür. Bir diğer dış ticaret hadleri karşılaştırması da, bahsedildiği gibi AB ülkeleri ile AB dışında kalan ülkeler arasında yapılmış, özellikle 2007 yılından sonra AB ile AB dışı ülkeler arasındaki dış ticaret hadlerinin, Avrupa Birliği lehine oldukça değiştiği de gözlemlenmiştir. Ticaret hadlerinin gelişmiş ülkeler lehine değiştiğini savunan H. Singer ve R. Prebisch ileri sürdüğü görüşün (ticaret hadlerinin sanayi malları lehine tarım malları aleyhine ya da benzer anlama gelmek üzere, gelişmiş ülkeler lehine gelişmekte olan ülkeler aleyhine değiştiği) AB ve AB dışındaki ülkeler için geçerli olabileceği söylenilebilir. Çalışmada ulaşılan tespitler doğrultusunda daha çarpıcı sonuçlara ulaşılabilecek yeni araştırmaların yapılabilmesi için, buradaki bulguların yol gösterici olması umulmaktadır.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Broda, C., (2004). "Terms of Trade and Exchange Rate Regimes in Developing Countries", *Journal of International Economics*, 63, pp.31-58.
2. Chacholiades, M., (1990). *International Economics*, McGraw-Hill Publishing Company.
3. Copeland, B. R. and Taylor, M.S., (2004). "Trade, Growth and the Environment, *Journal of Economic Literature*", Vol. 42, No. 1, March 2004, pp.7-71.
4. Copeland, B. R. and Taylor M.S., (2003). "Trade and the Environment: Theory and Evidence", Princeton: Princeton University Pres.
5. Dış Ticaret Müsteşarlığı-DTM, (2010). "Gümrük Birliği'nin Kapsamı", <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=210&icerikID=311&dil=TR>, Erişim: 21 Ocak 2010.
6. Drucker, P., (1998). "Yeni gerçekler", 6. baskı, çev. B. Karanakçı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
7. Dungey, M., (2004). "Identifying Terms of Trade Effects in Real Exchange Rate Movements: Evidence from Asia", *Journal of Asian Economics*, 15, pp.217-235.
8. European Union-EU, (2010a). "Member States of the EU", http://europa.eu/abc/european_countries/index_en.htm, Erişim: 21 Ocak 2010.

9. European Union-EU, (2010b). "Spain", http://europa.eu/abc/european_countries/eu_members/spain/index_en.htm, Erişim: 21 Ocak 2010.
10. European Union-EU, (2010c). "Greece", http://europa.eu/abc/european_countries/eu_members/greece/index_en.htm, Erişim: 21 Ocak 2010.
11. European Union-EU, (2010d). "Polond", http://europa.eu/abc/european_countries/eu_members/poland/index_en.htm, Erişim: 21 Ocak 2010.
12. Gwartney, J.D., Stroup, R.L., Sobel, R.S., Macpherson, D.A., (2003). Economics: Private&Public Choise, 10th edition, Thomsan-South-Western Pres Company.
13. Husted, S. and Melvin, M., (2004). International Economics, Sixth edition, Addison Wesley Publishing.
14. International Monetary Fund-IMF, (2009). "World Economic and Financial Surveys: World Economic Outlook October 2009", <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/pdf/text.pdf>, Erişim: 25/01/2010.
15. Jepma, C.J., Jager, H., Kamphuis, E., (1996). Introduction to International Economics, Addison Wesley Longman Publishing.
16. Karluk, R., (2009). Uluslararası Ekonomi: Teori-Politika, Geliştirilmiş 9. baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
17. Krugman, P.R. and Obstfeld, M., (2000). International Economics: Theory and Policy, Fifth Edition, Addison Wesley Published.
18. Küçükaksoy, İ., (2009). "Yükselen Piyasalarda Gelir Dağılımı Eşitsizliği ve Yoksulluk", E-Journal of New World Sciences Academy-NWSA, cilt 4, sayı 4, Ekim 2009, http://www.newwsa.com/ver2/makale_detay.asp?makale_id=928, Erişim: 06/01/2010.
19. Küçükaksoy, İ. (2008). "Basılmamış Ders Notları: Uluslararası İktisat Teorisi", Basılmamış Ders Notları, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
20. MacCoille, C., Mayhew, K., Turnbull, K., (2009). "Accounting for the stability of the UK terms of trade", Bank of England-Quarterly Bulletin-Research and analysis, London: Fourth Quarter 2009, Vol. 49, Iss. 4, pp. 286-292.
21. Macdonald, R., (2008). "Terms of trade in central Canada", Canadian Economic Observer, Ottawa: December 2008 Statistics Canada, Vol. 21, Iss. 12; Catalogue no. 11-010-X, pp. 3.1-3.11. (11 pages).
22. Prebisch, R., (1950). "The Economic Development of Latin America and its Principal Problems", Reprinted in: Economic Bulletin for Latin America, vol. 7, no. 1, 1962, 1-22.
23. Ruffin, R.J., Gregory, P.R., (2001). Principles of Economics, Sevent Edition, Addison Wesley Longman Publishing.
24. Seyidoğlu, H., (2009). Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 17. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
25. Seyidoğlu, H., (2007). Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 16. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
26. Singer, H., (1950). "The distribution of gains between borrowing and investing countries", American Economic Review Papers and Proceedings, vol. 40, 473-85.
27. Todaro, M.P., Smith, S.C., (2006). Economic Development, Ninth Edition, Pearson-Addison Wesley Publishing.
28. Türkay, O., (2004). Mikroiktisat Teorisi, 12. baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık.
29. Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK, (2010a) "Ekonomik Faaliyetlere Göre Yıllık ve Dönemsel Dış Ticaret Hadleri",

- http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=673,
Erişim: 06/01/2010.
30. Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK, (2010b) "Ekonomik Faaliyetlere Göre Yıllık ve Dönemsel Dış Ticaret Miktar Endeksleri",
http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=674,
Erişim: 06/01/2010.
31. United Nations Development Programme-UNDP, (2007-2008). Human Development Report-HDR, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_EN_Complete.pdf, Erişim: 30/01/2010.
32. ---UNDP, (2006). HDR, <http://hdr.undp.org/en/media/HDR06-complete.pdf>, Erişim: 30/01/2010.
33. ---UNDP, (2005). HDR, http://hdr.undp.org/en/media/HDR05_complete.pdf, Erişim: 30/01/2010.
34. ---UNDP, (2004). HDR, http://hdr.undp.org/en/media/hdr04_complete.pdf, Erişim: 30/01/2010.
35. ---UNDP, (2003). HDR, http://hdr.undp.org/en/media/hdr03_complete.pdf, Erişim: 30/01/2010.
36. ---UNDP, (2002). HDR, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2002_EN_Complete.pdf, Erişim: 30/01/2010.
37. ---UNDP, (2001). HDR, <http://hdr.undp.org/en/media/completenew1.pdf>, Erişim: 30/01/2010.
38. ---UNDP, (2000). HDR, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2000_EN.pdf, Erişim: 30/01/2010.
39. World Trade Organization-WTO, (2010). "What is the WTO",
http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm,
Erişim: 27/01/2010.